

Voi voittajia

Venäjä on käsitelty historiansa kipupisteitä viime aikoina ehkä enemmän kuin kertaakaan sitten Mihail Gorbatšovin käynnistämän glasnostin. Toukokuun 8. päivänä vietettyyn Voiton päivän 65. vuosijuhlaan valmistautuminen herätti laajan kansalaiskeskustelun Venäjän valtioidentiteetin eräästä tärkeimmästä kysymyksestä, toisen maailmansodan historiasta. Stalinin roolia toisen maailmansodan aikaisena valtiojohtajana on luonnollisesti mahdotonta arvioida käsittelemättä laajemmin hänen toimintaansa Neuvostoliiton menneisyydessä.

Stalinismi on aina ollut eräs poliittisesti latautuneimpia historiakysymyksiä. Käsitettä on käytetty laajasti (ja käytetään yhä) myös politiikan välineenä sekä Venäjällä että sen ulkopuolella. Sekä ulkoministeri Sergei Lavrov (Georgian sodan jälkiselvittelyissä) että presidentti Medvedev ovat molemmat viime kuukausina korostaneet valtiojohdon tuomitsevaa asennetta stalinismia kohtaan vakuuttaakseen muuta maailmaa Venäjän ulkopoliitiikan luotettavuudesta. Ennen Voiton päivää Izvestijalle antamassaan haastattelussa presidentti Dmitri Medvedev tuomitsi Stalinin hallinnon epäinhimilliseksi ja totalitaristiseksi ja totesi sen syyllistyneen anteeksiantamattomiin rikoksiin omia kansalaisiaan vastaan. Haastattelussaan presidentti otti myös kantaa Venäjällä pitkään velloneeseen historiapolitiittiseen keskusteluun siitä, olivatko Stalinin toteuttamat pakkokollektivisointi ja -teollistaminen sekä puhdistukset välttämätön edellytys natsi-Saksasta saavutetulle voitolle.

Ensimmäistä kertaa Neuvostoliitto/Venäjän historiassa valtiojohdon ylimmältä tasolta esitetty vastus kysymykseen oli kieltävä. Medvedevin tulkinnan mukaan voitto oli tavallisten neuvostoimistien, ei Stalinin tai edes hänen kenraalinsa voitto.

Stalinin rikosten tuomitseminen ei ole sinänsä uutta, sillä ensimmäisen kerran sen teki jo Nikita Hruštšov Neuvostoliiton kommunistipuolueen puoluekokouksessa vuonna 1956 ja hänen jälkeensä yhtä voimallisesti sekä Gorbatšov että Jeltsin. Medvedevin lausunnossa kysymys on lähinnä käsitteiden vaihdoksesta, siitä että Stalinin hallinto tuomitaan läntistä demokrationeoreettia käyttäen. Lausunnon ydin oli kuitenkin se, että Medvedev erotti toisen maailmansodan voiton Neuvostoliitosta ideologisena valtiojärjestelmänä (kansan voitto johtajista huolimatta), ja säilytti silti Suuren isänmaallisen sodan merkityksen kansaa yhdistävänä ja Venäjän Eurooppaan liittävästä symbolina.

Jälkimmäinen aspekti puolestaan liittyy siihen, että Medvedev tuomitsi ”moraalittomaksi rikokseksi” yritykset rinnastaa ”maahamme tunkeutuneet natsit ja puna-armeijan”. Tällä hän linjasi Venäjän kannan eri yhteyksissä erityisesti entisessä Itä-Euroopassa esille nousseeseen keskusteluun puna-armeijan roolista sodassa: oliko se vapauttaja vai miehittäjä. Ja toisaalta, mitä muuta Venäjän presidentti olisi voinut toisessa maailmansodassa puolustusotaa käyneestä oman maansa armeijasta äänestäjilleen sanoa?

Venäläisten itsensä lisäksi historian poliittiseen käyttöön liittyvää keskustelua on käyty myös kansainvälisillä areenoilla. Euroopan neuvosto antoi hiljattain lausunnon Ukrainan 1932–1933 nälänhädän määritelmästä. Ukrainan edellinen presidentti Viktor Juštšenko tukijoineen kampanjoi vuosikausia nälänhädän kansanmurhaksi tuomitsemisen puolesta. Vastakkaista näkemystä edustivat karkeasti ottaen Ukrainan nykyisen presidentti Janukovitšin kannattajat ja Venäjän valtavirta. Heidän mukaansa kyse oli nälänhädästä, jonka Stalinin hallinto aiheutti tietoisesti tekemillään päätöksillä. Vastakkaisen tulkinnan mukaan nälänhätä ei koskenut vain Ukrainaa, vaan koko Neuvostoliittoa. Siksi kyse ei ollut ukrainalaisten kansanmurhasta, josta Neuvostoliiton seuraajavaltion Venäjän tulisi kantaa vastuu, vaan kansallisesta tragediasta. Presidentti Janukovitšin Euroopan Neuvoston istunnossa antaman tämänsuuntaisen lausunnon jälkeen EN päätyi tulkintaan, jonka mukaan kyse ei ollut kansanmurhasta, vaan neuvostohallinnon julmasta ja tietoisesta politiikan aiheuttamasta nälänhädästä. Ukraina sai moraalisen hyvityksen, joskaan ei kansallismielisten toivomaa, ja Venäjän ei tarvitse pelätä mahdollisia korvausvaatimuksia ja kansainvälistä tuomiota.

Kolmas viime aikoina ulkopoliittiseen käyttöön valjastettu historian tapahtuma on ollut Katynin joukkomurha. NKVD teloitti siellä 1940 noin 20 000 puolalaista sotavankia ja vieritti asian paljastuttua syyn natsi-Saksalle. Rikos tunnustettiin ensimmäisen kerran jo Gorbatšovin aikana, mutta silloisessa tilanteessa sillä ei ollut suurempaa vaikutusta Venäjän ja Puolan välisiin suhteisiin. Myös Putinin aloitteesta, ennen kohtalokasta lento-onnettomuutta, pääministeritasolla järjestetty Katynin muistopäivän tilaisuus jäi vaille suurempaa ulkopoliittista vaikutusta. Vasta lento-onnettomuus, siihen liittynyt symboliikka ja presidentti Medvedevin puolalaisille esittämä osanotto sekä hänen päätöksensä Katynia koskevien asiakirjojen julkistamisesta internetissä saivat aikaan prosessin, jossa Venäjän ja Puolan pitkään tulehtuneessa tilassa olleet suhteet liikahtivat parempaan suuntaan.

Katyn ei kuitenkaan ole ainoa historian tulkinta, joka on kirjoitettu Venäjällä uusiksi. Tämän vuotiseen Voiton päivän paraatiin osallistui ensimmäistä kertaa Yhdysvaltain, Iso-Britannian, Ranskan ja Puolan joukkoja entisen Neuvostoliiton alueen valtioiden joukkojen lisäksi. Tämä demonstroi näytävästi Venäjän nykyjohton pyrkimystä historian uudelleenesittämiseen ja sen käyttämiseen välineenä ulkopoliittisten tavoitteiden toteuttamisessa. Paraati korosti tällä merkittävimmällä kansallisella symbolisella tasolla sitä, että Neuvostoliitto ja länsi olivat liittolaisia sodassa yhteisen tulevaisuuden puolesta. Tätä venäläisjohtajat ovat tosin painottaneet Gorbatšovista lähtien eri tavoin.

Symbolit ovat välttämätön osa merkitysmailmaa, jossa elämme ja josta yhteiskuntamme rakentuvat. Siksi ei ole ihme, että Nato-joukkojen marssi Punaisen torin paraatissa on aiheuttanut venäläisessä keskustelussa myös polemiikkia. Venäläisten – sen enempää kuin muidenkaan entisen Neuvostoliiton alueen valtioiden kansalaisten enemmistön – historiatietoisuuteen käsitys länsiliittolaisten merkittävämmästä roolista toisessa maailmansodassa ei yhä edelleenkaan sovi. Sen sijaan Venäjän johtotandemin länsisuuntautuneisuuden merkiksi entisten liittolaisten osallistuminen sotilasparaatiin istuu hyvin. Vaikka tämä ei vielä maailmaa muuta, voidaan tästä kaikesta varmaankin tehdä varovaisena johtopäätöksenä ainakin se, että Venäjä on oppinut historian poliittisen käytön ja julkisuuspuhelin perusteet.

Washingtonissa 23.5.2010

Markku Kangaspuro